

УДК 32-027.21:008(477)

I. M. Діяконович

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

УКРАЇНА – ГЕОПОЛІТИЧНА, КУЛЬТУРНА, ЕТНІЧНА «РОЗА ВІТРІВ» ЄВРОПИ

Україна, що розташована на євро-азійському перехресті, завжди була чи то суб'єктом, чи то об'єктом геополітики, незважаючи на те, як називалось державне утворення в межах сьогоднішнього українського підсоння. У статті подані деякі факти історичного та культурологічного характеру на підтвердження метафоричної назви геополітичного розташування України.

Ключові слова: суб'єкт, об'єкт, підсоння, Київська Русь, тубільний

На теренах сучасної України вже вкотре за свідомий історичний період існування людства сформувалась геополітична «роза вітрів». Спробуємо в лімітованих межах даного дослідження викласти аналітичні роздуми, які ґрунтуються на дослідженні думок вчених, дотичних до ситуації. Може видатися недоречною й дилетантською спроба філолога висловити аналітичну думку в царині геополітики, але це є лише спроба, суб'єктивне бачення ситуації, базання висловити певні припущення.

Україна через призму історії, етногенезу, культури була об'єктом вивчення цілої плеяди вчених, які застосовували синхронний та діахронний принципи дослідження. Серед них Лев Гумільов (Древня Русь и Великая степь), Михайло Грушевський (Історія України-Руси), Володимир Білінський (Країна Моксель, або Московія), Юрій Канигін (Шлях аріїв), Іван Огієнко (Українська культура. Коротка історія культурного, життя українського народу), Микола Котляр (Галицько-Волинська Русь), Дмитро Антонович (Українська культура), Олександр Стражний (Український менталітет. Ілюзії. Реальність) та багато інших.

Геополітична ситуація, або геополітична «роза вітрів», в якій опинилася сьогодні Україна, то є наслідок чергового історичного переподілу світу олігархічними та політичними кланами, попри прийняття ними ж термінологію «елітами». Особиста рефлексія автора на сучасні події має чимало об'єктивних раціональних підтвердженень. Політично-олігархічні еліти, які почасту, або цілком є владними органами, циклічно перебувають у статусі об'єкту, або суб'єкту геополітики. Суб'єктом праісторичних геополітичних подій можна вважати Київську Русь на чолі з князем Святославом: після розгрому Хозарського каганату (965) військами Святослава Ігоревича на Таманському півострові утворилося Тмурараканське князівство, до складу якого незабаром увійшли землі Приазов'я, Кубані та сх. частина Кримського півострова. З поч. XI ст. князівство перебувало в складі Київської держави [3].

З початком монголо-татарського завоювання землі й князівства Київської Русі й Галицько-Волинського князівства стають об'єктом світової геополітики. Прикладом надамо знову ж таки землі Криму, поза як саме Крим став тим об'єктом геополітики початку ХХІ століття, яким, напевно, було відкрито «скриньку Пандори». «У XIII ст. Причорномор'я і Крим були завойовані монголо-татарами. У Криму утворився улус із центром у м. Солхат, який підлягав хану Золотої Орди. Після його розпаду тут виникла татарська держава – Кримське ханство (1449-1783). Татарські орди здійснювали грабіжницькі походи в Україну. Руйнуючи українські міста й села, вони брали в полон десятки тисяч мирних жителів і продавали їх у рабство або використовували на тяжких роботах у своїх господарствах. За даними перепису 1666-1667, проведеноого Евлієм Челебі, українці становили 4/5 всього населення Криму. Для захисту від татарсько-турецької агресії у пониззі Дніпра на південь від дніпровських порогів виникло військово-політичне утворення – Запорізька Січ. До складу володінь запорізького козацтва – Вольностей Війська Запорізького – входила територія по лінії від гирла Тясмину до Чорного Лісу, далі річками Ворсклою, Синюхою і Богом до Дніпровсько-Бузького лиману, – вздовж Дніпра – до верхів'їв Конки і гирла Берди, а звідти – узбережжям Азовського моря до гирла Кальміусу та по р. Орелі до Дніпра [3].

Запорізька Січ (XVI-XVIII ст.), як державне утворення на підсонні сучасної України, відновлює статус суб'єкта геополітики. Хто ж був тією політичною елітою, яка з об'єкту тривалістю в три століття перетворилась на суб'єкт? Старшина Запорозької Січі, що складала правлячу верхівку, займалась політичним, судовим й фінансовим адмініструванням. За майновим станом старшина була представлена власниками рибних промислів, багатими скотарями й торговцями, а пізніше з розвитком інших галузей – «власниками великих зимівників, водяних млинів, чумацьких валок тощо» [3]. За допомогою машини часу панівна верхівка Січі в сучасних реаліях трансформується у олігархічні клани сучасної України, які через ненаситне бажання влади й грошей, цементовані корупцією, знову через три століття перетворили те саме підсоння на об'єкт геополітики.

Бачення цього самого геополітичного об'єкту українським вченим, митрополитом (від 1944), політичним, громадським і церковним діячем Іваном Огієнком проливає світло на те, чиєю в етнічному аспекті є територія сучасного Донбасу

і не тільки. «Український народ з давніх-давень запосів собі велике, просторе місце, куди тепер належать ось такі губернії Київська, Подільська, Волинська, Херсонська, Катеринославська, Полтавська, Харківська, сливе вся Чернігівщина, значні простори в губерніях Люблинській, Сідлецькій, Гродненській, Минській, Бесарабській, Таврії (без Криму), частки Курської, Вороніжської, Чорноморської, Ставропольської, частки області Донської й Кубанщини. В Австрії українці живуть в східній Галичині і в Буковині, а в Венгрії – в північно-східних комітатах. Крім цього, багато українців живе в Сібіру та Америці. Всіх українців тепер налічується більше 35½ мільйонів: 28 мил. в Росії, в Австрії коло 4 мил., в Венгрії – коло ½ мил., та коло 3 мил. по всяких інших колоніях» [10, с.7]. Як бачимо, «етнічні промені» української рози вітрів ще століття назад сягали території сьогоднішньої Польщі (Люблінське, Підляське, східна частина Мазовецького, Підкарпатське воєводства), Угорщини, Білорусії (Гродненська, Мінська область) та Російської Федерації (Курська, Воронезька, Ростовська область, Ставропольський, Краснодарський край, Сибір). Підтвердженням південно-східного променя можна вважати етнічні чистки (геноцид) на Кубані під час голодомору 1933 року, де за даними перепису 1926 року проживало 62,2% українців проти 33,8% росіян [3]. На жаль, геополітичний вектор описаного Іваном Огієнком підсоння не співпадав з етнічним, так як названі етнічні землі були об'єктом поділу між Російською та Австро-Угорською імперіями.

Важливу роль у чергуванні геополітичних вітрів в аспекті об'єкт-суб'єкт відіграє менталітет соціуму в певні історичні епохи. Так, існує генетична пам'ять, яка крізь віки несе інформацію про типові зразки поведінки людини, наряду з закодованою ДНК фізичною інформацією. А, як відомо, будь-якою інформацією можна маніпулювати. Однією із типових поведінкових рис українців вважається толерантність, що є свідченням високої культури етносу. Але, дана риса є позитивною за умови її функціонування в цивілізованій, висококультурній суспільній формaciї. Проте, «в аморальному суспільстві толерантність позиціонується як найбільша підступність. Вона має безліч облич – зосередження життєвої енергії на споживанні та задоволенні, політкоректність щодо ідентичності інших народів, лояльність до держав і корпорацій. А вони, не поспішаючи, але впевнено займають кращі місця, мурують кращі замки, з телевізорів повчують нас житейської мудрості, а наших дітей змалку вчать толерантності та смиренності роблять з них жебраків. Як наслідок, нам бракує погорди і впевненості, бо увесь уклад суспільного життя, який вони запроектували для нас, робить з нас злидарів, плебеїв, розвиває в нас комплекс меншовартості» [5, с.18].

Саме комплекс меншовартості, а не толерантність, змушує нас, народ України, вкотре витримувати століттями історичні фальсифікації з боку східного сусіда. Сама державна назва «Росія» була безцеремонно вкрадена, забуваючи незаперечний факт виникнення Київської Русі задовго до «Залешанської землі», або Московії. «Навіть професори Московського університету С.М. Соловйов і В.О. Ключевський крізь зуби визнавали: так, Русь за старих часів була, але великороси як народ з'явилися аж у XVI-XVII століттях. Отож і посягати на Русь не було підстав. Розвалювався міф про «третій Рим», про право великоросів «збирати землі російські». Але як хотілося!» [2, с.3]. Нагадаємо, річка Рось (права притока Дніпра) бере початок біля села Ординці Вінницької області й протікає землями Київської та Черкаської областей, й корінь слова у назві річки аж ніяк не пов'язаний з топонімами сучасної Росії.

Володимир Білінський на підставі історичних фактів розвіює міф про право «первородства», або старшого брата: «Московія як князівство вперше з'явилася 1277 року з «височайшого повеління» татаро-монгольського Суверена, і була

вона звичайним улусом Золотої Орди. Тобто сам «град Москва», і Московське князівство-улус з'явилися не в часи великого Київського князювання, не з волі київських князів, а в часи татаро-монголів із веління ханів Золотої Орди на території, підвладній династії Чингісідів» [2, с.16]. Історія вже знала факти викрадення права «первородства». Найперший з них зафікований у Старому Заповіті. Коли вже літня Ревека зачала, то не повірила своїм відчуттям й запитала у Господа й почула у відповідь: «Два племена в утробі твоїй, і два народи з твого нутра будуть виділені.. і старший молодшому буде служити» [1, с.25]. А сталося це через подвійний обман молодшого Ісакового сина Якова свого старшого брата Ісава. Перший раз він нагодував голодного й втомленого Ісава, випросивши в того взамін первородство. А іншим разом перехитрив старого та сліпого батька Ісака й викрав батьківське благословення. А в благословенні тому була запрограмована доля цілого народу: «І хай Бог тобі дастъ з роси неба, і з синості землі... Нехай тобі служать народи, і народи нехай тобі кланяються!» [1, с.27] Дізnavшись про обман свого молодшого сина Ісак заплакав й так поблагословив свого улюблена старшого сина: «...і зо свого меча будеш жити, і будеш служити ти брату своєму. Та проте, коли подбаєш, то зламаєш ярмо його з шиї своєї...» [1, с.28] Чи не вирішив український старший брат та подбати про себе й скинути з себе ярмо молодшого брехливого брата?!

Щодо українського культурного вектору, то попри відсутність реакції лакмусу на власне українську мову, яка, як будь-яка інша мова апріорі має бути визначальною у царині культури, тубільність нашої культури незаперечна. Звернемося до праці відомого українського вченого, мовознавця й лексикографа Івана Огієнка «Українська культура. Коротка історія культурного, життя українського народа». У цій праці автор методично доводить самобутність української культури, її відмінність й первинність відносно російської. Ось що Іван Огієнко зауважує щодо українського орнаменту: «Пишна природа чарівного краю нашого сама нахиляє своїх мешканців до замилування у всяким мистецтві. І ми бачимо орнамент на кожному кроці життя селянського: малюнки криють сволоки й комини, містяться над дверима та вікнами, по стінах хат, оздоблюють дерев'яний посуд, широко роскинулися по скринях, мисниках, на річах свіцьких і церковних. Вироби з шкла та глини, плетіння, ткацтво, різьба на дереві, наші всім відомі писанки, наші вишивки, що оздоблюють все: сорочки, очіпки, каптурі, хустки, рушники, фартухи, навіть задки на чоботях, наші плахти та килими, – все це свідчить про талановитий народ, що і тут утворив оригінальну культуру» [10, с.10]. Саме цей автохтонний орнамент чи не першим свідчить про відновлення національного духу народу, який на початку III тисячоліття вирішив позбутися комплексу меншовартості. Адже як християнство прийшло на Київську Русь з Візантії, так й просвітництво й ученість мігрували з руських земель до фіно-угорських племен Московії. «Слов'янські племена не мали жодного споріднення з племенами меря, мурома, весь, мещера, перм, печора, мокша, мордва, марі, які жили в Х-ХІІІ століттях у землі Моксель, а пізніше – в Московії, споконвічній землі великоросів. То були племена іншого, не слов'янського походження, а споконвіків фінського» [2, с.11]. «В самім кінці XVII-го віку, р. 1058, ще Й Петро I скаржився патріарху: «Священники у нась грамотѣ мало умѣютъ..., Ежели бы ихъ... въ обученіе послать въ Кіевъ въ школы...»» [10, с.62] «Ще р. 1640 славний наш митрополіта Київський Петро Могила писав цареві Михайлу Федоровичу, що на Москві дужо потрібно завести науку, а коли б цареві було завгодно, то він обіцяв йому прислати учителів. Але царь не звернув на це свої уваги» [10, с.64].

Культурний вектор розвитку на українському підсонні ще з середньовіччя мав західний, а не східний, азійський напрямок. Про це наголошує дослідник історії Володимир Білінський: «Нам також відомо, що Князі були достойні, не грабували сусідів, не вбивали підданих, як чинили московські. Уже в XIV столітті вони побудували великі кам'яні фортеці, такі як Кам'янець, Смотрич, Бакота тощо. Українські міста вже в ті часи жили за цивілізованими європейськими законами. У 1432 році місто Кам'янець-Подільський отримало Магдебурзьке право. За цим правом князь не міг переслідувати, а тим паче вбити людину. Населення міста жило, працювало і управлялося на підставі цивілізованих європейських законів» [2, с.12]. Посилаючись на це саме джерело, довідуючись, що український народ походить від давніх споріднених слов'янських племен полян, деревлян, волинян, бужан, тиверців, дулібів, уличів, сіверян.

Досліджуючи історичні джерела, важко уникнути суб'ективізму. Віталій Тельвак наводить цитату Д. Багалія щодо об'ективізму, як методики трактування історичних процесів: «Позбутися повністю суб'ективного елементу в історії неможливо; образ минулого заломлюється двічі: по-перше, у самих свідченнях, а по-друге, в особі історика. Але необхідно прагнути до об'ективності... Не можна заперечувати впливу на істориків таких факторів, як національність, характер епохи, релігійні і політичні погляди і т. ін.» [13, с. 7]. Не бракує суб'ективності й автору даного дослідження. Але, коли на сході щодоби гинуть воїни, віддаючи найдорожче, що є в людини за об'ективну правду, а Надія Савченко за цю ж таки правду відмовляється від чергової тарілки тюремної баланди, важко не бути суб'ективним. Об'ективність, чи суб'ективність, історична правда, чи перекручування фактів певними політичними блазнями, однаково, найважливіші питання, на які повинна відповісти у своєму житті людина, перебувають поза компетенцією науки.

Список використаних джерел:

1. Біблія або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. – Avon : Bath Press, 1993. – 1273 с.
2. Білінський В. Країна Моксель, або Московія / В. Білінський – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2009. – 376 с.
3. Історичні землі України. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80>
4. Винниченко В. Щоденники / В. Винниченко // Київська старовина : наук. іст.-філолог. журн. – К. : АртЕк, 2002. – №1. – С. 93-103.
5. Данишин В. Іду на Ви. Кодекс українця нової доби / В. Данишин. – Львів : ЛА «Піраміда», 2014. – 268 с.
6. Забужко О. З мапи книг і людей / О. Забужко. – Кам'янець-Подільський : Рута, 2012. – 376 с.
7. Ісаєвич Я. Князь і король Данило: суспільство, церква, держава / Я. Ісаєвич // Київська старовина. – К. : АртЕк, 2002. – №1. – С. 3-10.
8. Каляндрук Т. Загадки козацьких характерників / Т. Каляндрук. – Львів : ЛА «Піраміда», 2013. – 288 с.
9. Маринович М. Українська ідея і християнство або коли гарцюють кольорові коні апокаліпсису / М. Маринович. – К. : Дух і література, 2003. – 544 с.
10. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного, життя українського народу / І. Огієнко. – К. : Вид-во книгарні О. Череповського, 1918. – 275 с.
11. Писаренко Ю. Першопочатки Києва: наукові уявлення та народна традиція / Ю. Писаренко // Київська старовина. – К. : АртЕк, 2002. – №1. – С. 24-36.
12. Сегеда С. У пошуках предків. Антропологія та етнічна історія України / С. Сегеда. – К. : Наш час, Видавн. дім «Києво-Могилянська академія», 2013. – 432 с.

13. Тельвак В. Методологічні основи історичних поглядів М.С. Грушевського / В. Тельвак // Київська старовина. – К. : АптЕк, 2002. – №2. – С. 3-28.

The article presents some reflections on specific geopolitical location of Ukraine that over the history of centuries made the territory experience the condition of being either a subject or an object of geopolitics no matter what state name it had. The time of Prince Svyatoslav who reigned Kyivan Rus' in 957-972 and became famous for defeating the Khazar khanate and widening the state by joining lands of Kuban', lands adjacent to the coast of the Azov Sea and partly Crimea, this period can be considered for Ukraine as a subject of geopolitics. Similar status might be possible to grant to the period of the Zaporizhian Sich known also as a «cossack republic», as the highest power in it belonged to the assembly of all its members.

Key words: subject, object, territory, Kyivan Rus', indigenous

Отримано: 26.02.2015 р.